

EL POETA POLEMISTA MESHUL·LAM BEN SHELOMÓ DE PIERA

per Josep Ribera i Florit

Una de les qualitats més excel·lents del jueu gironí Meshul·lam ben Shelomó és la de poeta polemicista en la coneguda controvèrsia maimonidiana, que es descabdellà sobretot a la primera meitat del s. XIII i tingué precisament el seu epicentre en terres occitano-catalanes.¹ A tall de mostra volem oferir a continuació la traducció i comentari d'una de les seves poesies de caire polèmic. Es tracta de la poesia número 3 del *diwan* de Meshullam publicat per H. Brody.²

La forma mètrica d'aquesta poesia és una varietat de *ha-shalem*, que correspon a la forma poètica aràbiga anomenada *kāmil*, i és emprada pel nostre autor a la meitat de la seva obra poètica coneguda. Cada vers és compost de dos hemistiquis, i cada hemistiqui de tres peus. Ara bé, cada peu és format per un espondeu i un iambe, menys l'últim peu del segon hemistiqui que consta d'un espondeu i una vocal llarga. Es tracta d'un poema de 51 versos monorims amb l'acabament *-adu*, que mostra sense dubte l'habilitat del poeta.³

El tema central del poema és la retribució futura (*'olam ha-ba'*), relacionada amb la qüestió aleshores tan debatuda de la resurrecció del cos. Maimònides en el seu comentari al tractat Sanhedrin afirma que la resurrecció és només per als justos, i apostrofa: "Com vols que tornin a viure els dolents, si ja són morts en vida?"⁴ En conseqüència, sosté que el càstig escatològic dels pecadors no és l'infern, sinó l'aniquilació total de l'ésser. D'altra banda, en el llibre primer de la *Mishné Torà*, defensa la resurrecció de caire espiritual, identificant la supervivència de la persona

amb la de l'intel·lecte adquirit. El cos, essent matèria, està subjecte a la corrupció i desintegració definitives, per això no ressuscita per unir-se a l'ànima.⁵ Maimònides, tot i que cerca de recolzar les seves teories en la tradició jueva, les seves afirmacions i raonaments són sobretot de caire filosòfic i aristotèlic.⁶

Els jueus conservadors d'Occident, al contrari, esperonats per Meir ha-Leví Abulafia de Toledo, sostenen el sentit literal de la retribució dels malvats en el càstig de la *gehena* o *she'ol*, i la resurrecció entesa com a reunió del cos vivificat amb l'ànima.⁷ Meshul·lam, seguidor fidel del corrent conservador, rebateja les teories racionalistes mitjançant els recursos i les imatges que li inspira el seu estre poètic, valent-se sovint de la hipèrbole, i cercant no tant la convicció fruit del raonament com l'assentiment cordial a la interpretació rabínica tradicional de la Bíblia i del Talmud.

L'autor comença la primera part del poema o *petihah* posant irònicament en dubte el sentit literal i immediat (*peshat*) de la Bíblia i de les tradicions jueves, tal com feien els racionalistes seguidors de Maimònides, que interpretaven al·legòricament molts passatges de la Torà. (v. 1-2).

El poeta enuncia després el tema central del poema: la negació per part dels maimonidistes de la retribució futura, i l'afirmació de l'aniquilació dels malvats (v. 2-5). Hi ha una qüestió de fons que hom no pot negar: els bons rarament són recompensats dignament en aquest món (v. 3-4). Per això, els filòsofs, creient que el seu criteri és el que té autoritat (v. 6), entenen que la retribució futura és una manera vana de consolar els desgraciats en aquest món. (v. 7-11), i amb sorna es burlen dels qui descriuen el món futur d'una faicó terrena i materialista (v. 10-11).

Els versos de pas (*ha-ma'abar*) per introduir-se en el cos del poema són els 12-14, on el poeta apostrofa els racionalistes acusant-los de traïdors i descreguts perquè es consideren capaços d'esbrinar els secrets i misteris de la religió tramesos per la Tradició, perjudicant els creients que esperen el consol de la retribució.

Meshul·lam entra de ple al tema de la retribució futura esmentant primer el lloc de càstig reservat als pecadors (v. 15-18). Amb ironia Meshul·lam pregunta si el fred provocat pel dolor o el foc que crema són pura fantasia (v. 19). El poeta contrasta les escoles dels jueus piadosos que ajuden a créixer en la virtut (v. 20) amb les dels filòsofs que són un niu d'heretgies i que hom endevina pels seus indicis sospitosos (v. 21-24). Aleshores el poeta gallardament s'enfronta amb els qui ell creu que són enemics de la Religió perquè sostenen l'aniquilació (v. 25-26), fent costat als qui han donat llur vida i han estat fidels a causa de llur plena confiança en la resurrecció (v. 27-30). Meshul·lam es defensa dels qui l'acusen que les seves creences són poc subtils (v. 31-33), dient que ell prefereix uns coneixements planers sobre la divinitat a unes elucubra-

cions perilloses (v. 34-35). Ell segueix els vertaders savis, que han reproduït fidelment la Tradició dels avantpassats i han estat respectuosos davant del misteri (v. 36-37). El poeta, en descriure el paradís de les ànimes pures (v. 39-41), deixa córrer la imaginació, tot i que reconeix que no és capaç d'albirar què succeirà a la resurrecció dels morts (v. 43). Després (v. 44-46) sembla que Meshul·lam parla del món present de les ànimes que, endinsades espiritualment en la llum, delícia i amor del seu Déu, pel pecat en són excloses.

La cloenda del poema és una reafirmació de la fe en el misteri de la resurrecció del cos i la seva reunió amb l'ànima, misteri que no es pot explicar per la raó natural, com tampoc no es pot comprendre el dogma de la unitat divina (v. 47-51).

Meshul·lam, en aquesta poesia polèmica, més que rebateix d'una manera lògica les idees dels seguidors de Maimònides, defensa ardentment, com a cap de l'aljama que era, la conducta dels piadosos enfront dels descreguts, i vol evitar el que de fet succeïa: que la concepció filosòfica sobre l'aniquilació dels malvats i la negació de l'infern portés a la disbauxa i a la corrupció de la conducta moral, conseqüència ben llunyana de la ment de Maimònides, el qual de cap de les maneres no nega la retribució futura dels justos, si bé l'entén d'una manera espiritualitzada i de contingut intel·lectual.

NOTES

1. Sobre el descabdellament de la controvèrsia a Catalunya, i el paper que hi representà Meshul·lam, vegeu J. RIBERA, *La controvèrsia Maimonista a Catalunya*, dins "850 Aniversari del Naixement de Maimònides", Lleida 1985, pàg. 21-42; IDEM, *La polèmica contra Maimònides reflectida en la poesia de Meshul·lam ben Shelomó de Piera*, "Anuario de Filología" 8, 1982, pàg. 177-188; IDEM, *Una poesia polèmica del jueu català Meshul·lam ben Shelomó de Piera*, "Anuario de Filología" 9, 1983, pàg. 187-193.
2. *Shire Meshul·lam ben Shelomoh de Piera*, "Studies of the Research Institute for Hebrew Poetry in Jerusalem" IV, 1938, pàg. 16-18.
3. Per a més detalls sobre l'estil poètic de Meshul·lam, vegeu J. RIBERA, *El poeta jueu català Meshul·lam ben Shelomó de Piera i els seus poemes laudatoris*, dins *Homenatge a Antoni Comas*, Barcelona 1985, pàg. 371-384.
4. E. FELIU, *Maimònides. De la Guia dels Perplexos i altres escrits*, Barcelona 1986, pàg. 305. Vegeu també pàg. 316, nota 132.
5. *Mishné-Torà: Llibre del Coneixement; Regles relatives a la conversió a Déu, cap. 8, 1-3.*
6. Una exposició ampla sobre la qüestió de la resurrecció dintre la controvèrsia maimonidista es pot trobar a D.J. SILVER, *Maimonidean Criticism and the Maimonidean Controversy. 1180-1240*, Leiden 1965, pàg. 109-135.
7. B. SEPTIMUS en la seva obra *Hispano-Jewish culture in transition: The career and controversies of Ramah*, Harvard 1982, fa un estudi exhaustiu de la personalitat i obres de Meïr Abulafia, i a les pàg. 39s. parla concretament de la disputa sobre la resurrecció.

6I ሰጠላ ስርዓቱ ሆኖ ስለሚታወቅ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 8I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 7I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 9I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 5I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 15I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 14I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 13I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 12I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 11I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 10I ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 6 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 8 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 7 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 9 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 5 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 4 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 3 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 2 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ
 1 ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ / ስለሆነ ስለሚታወቅ ስለሆነ

(ገጽ 1 ስለሚታወቅ)

[Contra Rambam]

1. ¿Són potser simbolismes o enigmes que hom s'ha enginyat? ¿Són tal vegada imatges forjades en els cors?¹
2. Els racionalistes són els qui inventen (aquestes) coses, mentre indueixen el poble a perdre l'esperança en la retribució.²
3. Ells són els que pensen, mentre es rebolquen sobre el jaç dels seus llits: “No hi ha res a fer. Trobareu
4. ben poques persones —un noi les pot escriure— que, tement el pecat, siguin afavorides per l'èxit del destí.”³
5. Han escrit: “Hi haurà aniquilació”;⁴ i són ells els que diuen: “Ja no hi ha qui s'encarregui d'escodrinyar les accions.”
6. S'han establert amb consentiment unànime jutges de la terra, i junts s'han constituït sobirans.
7. (Diuen:) S'han descrit les joies de l'ànima per a consol dels afligits, i així s'han alegrat⁵ els qui estaven entristits;
8. aquesta és la recompensa, escrita per alleujar els qui sofreixen, aquells que es lamenten contra el destí;
9. per mantenir el món present es revelen opinions que fonamenten la supervivència humana.
10. A quants ingenus han preparat per a aquesta recompensa, aquells que sobre el futur han seduït els ignorants,
11. que esperen el món venidor per divertir-se,⁶ per veure imatges que ja han desaparegut!
12. D'aquesta faïçó els pensadors xiuxiuegen llur raonament, disfressant-se amb vestits de traïdors.
13. Els qui blasmeu les tradicions,⁷ a poc a poc!
Potser contenen secrets que no s'han comunicat.
14. Deixeu-ho per a consol dels avesats en el sofriment, que suporten llur pena sense rebel·lar-se.
15. Es pronunciarà la sentència del càstig, i la coneixerà la multitud del poble que tem el poder del *she'ol*.
16. Us serà un espectacle penós quan se senti la sentència venjadora per als de cor incircumcís, i hom es faci el pietós.⁸
17. S'ha anomenat lloc de càstig en totes les llengües, i els (diferents) noms són llur signe per distingir els culpables.⁹
18. S'ha dit que hi ha llocs per als qui traeixen l'aliança, on, segons la sentència rebuda, ploraran i es faran incisions.
19. ¿Són això rondalles, o potser és la realitat,
(com) el fred que provoca el dolor o el foc que crema?

20. És un fogar¹⁰ de virtut l'escola on s'aprèn a incrementar la humilitat i a fer-se jueus;
21. però no tota escola té la condició de la del Sinaí,
hi ha entre els estudiosos qui trama¹¹ contra el Senyor;
22. i quan hom cerca que comuniquin els seus pensaments no en tenen prou proveïment i se senten atrapats.
23. També s'escapen de la boca dels suspects paraules herètiques, que són els senyals per on esdevenen sospitosos.
24. Sovint la sospita és un afer real,
i hom troba conjectures que, com a testimonis, en donen fe.
25. Com una óssa privada dels cadells atacaré els savis que afirmen que hi ha aniquilació, i els meus lleons es llençaran contra ells.
26. ¿No hem de distingir entre els qui s'adhereixen a la Torà i els qui transgredeixen la religió i en reneguen?
27. Els qui coneixen el meu Creador han incrementat la seva esperança, de la qual els profetes han testimoniat a favor d'ells.
28. Una lliçó de Fe donen els qui són assassinats pel seu Nom; el meu cor és amb els insignes (en la Llei) que han estat maltractats.¹²
29. ¿Per què els veritaders savis¹³ s'han entregat ells mateixos a la mort? Certament la fe ha redimit llurs ànimes.
30. Ells coneixien quin era el testimoni evident per als mortals; per això foren diligents en el servei del seu Creador.
31. Els qui són sol·lícits per a mi, ho són per a llurs ànimes, els qui m'estimeu no digueu que elles periran.¹⁴
32. Em diuen a mi, Meshul·lam ben Shelomó:
"T'han sorgit opinions confuses."
33. Els qui són descreguts em recriminen,¹⁵ perquè, malgrat que han abandonat llur pietat, es fan els piadosos.¹⁶
34. Tinc coneixements del meu Creador d'una faicó normal,
i no em fio de les disquisicions corruptores.
35. No em fixaré en les persones que enalteixen Déu,
perquè amb refinament subtilitzen sobre Ell.
36. Als savis d'antany els fou tramesa l'essència de les coses, ja que ells ho aprengueren de la boca dels escribes.
37. Ells conegueren secrets, però no s'aturaren en el misteri; conegueren la forma divina, però no la mesuraren.¹⁷
38. El món de les ànimes és delícia per a qui s'hi esmerça; allí hi troben llibertat els qui han estat esclavitzats.
39. Només les ànimes de cor pur habitaran l'estança dels sants, on viuran retirades.
40. Allí hi ha les cambres dels amants enllosades d'amors,¹⁸
i no pas empedrades amb àgates.

- 41 שָׁם שָׁם עֲלֵמוֹת נֶשֶׁשׁ בְּרִקְמָה לְבָשׁוּ / לֹא שֵׁשׁ וְלֹא זָבָם וְחִלְיָה עָדוּ
- 42 זָהַר פְּעִיר חֲשַׁמֶּל וְהָדָר יַעֲטוּ / כֻּלָּם תְּמוּנוֹת גֵּאוּהָ עֲבָדוּ
- 43 אֵין לִי תְבוּנָה לְחַקֵּר מֵה־יְהִיָּה / כִּי יַחֲיוּ מֵתִים וְיִתְעוֹדְדוּ
- 44 אִם־לִנְפֹשׁוֹת יֵשׁ זְכוּת לְאוֹר בְּאוֹר / לְשִׁפּוֹן בְּאוֹר עוֹלָם וְיִתְיַחֲדוּ
- 45 אַחַר זְכִיָּה מִי הִבִּיאָם לְחֵטָא / אֵינּוּ בְּעִוֹן דְּבַר יְדִיָּהֶם הָדוּ
- 46 חֲטָאוּ וּמִבֵּית תַּעֲנַגּוֹת יִצְאוּ / שָׁגוּ וּמִחֲדָר אֶתְבָּה נִטְרָדוּ
- 47 כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֵל פְּלִיאָה נִשְׁגְּבָה / אֵיִם אֲשֶׁר לְמַחֲקֵר יִרְדוּ
- 48 כִּן־הוּא וְהוּא פְּלִיאֵי אֲשֶׁר נִפְשׁ וְגוֹף / יְהִיוּ אַחָדִים אַחֲרַי נִפְרָדוּ
- 49 סוֹד בְּדִבְרֵים יֵשׁ וּמֵה־לְאַמְרִים / טַעֲמֵי תְחִיָּה מְאֻנּוֹשׁ נִכְחָדוּ
- 50 נוֹדְעוּ בְּקַבְלָהּ וְהֵם דְּבָרֵי אֵמֶת / דְּבָרֵי חֻכְמִים הֵם וּמֵה־נִּחְמָדוּ
- 51 אַחַד אֱלֹהֵינוּ אַחְדוּת נַעֲלָם / וּמֵתֵי מַעֲטַ עַל־הָאֵמֶת עֲמָדוּ

NOTES

1. Una de les dificultats en què es troba el lector d'aquest poema de Mesul'am és saber qui és el subjecte de les diferents oracions. Als onze primers versos sembla que són els racionalistes.
2. Hem traduït *yode'e binah* per "racionalistes", seguidors de la filosofia grega i de Maimònides, en contraposició als conservadors, adherits a la Tradició jueva, que per a Meshul'am són els veritables savis (cf. v. 29).
3. Són tan pocs els justos afavorits en aquest món, que qualsevol noi pot escriure els seus noms.
4. *'abdan*, pel context ideològic, s'entén l'aniquilació total de l'ésser malvat.
5. *hadu*, segons el significat que té^a Ex 18,9.
6. En el text del ms. hi ha *lhzwt*, "per a contemplar", però ha estat corregit per *la'aloz*.
7. Tradicions són les haggadot o llegendes piadoses dels rabins, incloses, sobretot, en els midrashim haggàdics, tot i que l'autor aquí és referenciat a la interpretació tradicional de la Bíblia feta pels antics rabins.
8. *we-yithassedu*, segons el sentit del v. 33.
9. Segons T.B. 'Erubin 19a, hi ha set noms per a l'infern o *gehena*. Així, cada variant de nom indicaria una manera diferent de castigar els delictes diversos que comet el pecador.
10. Literalment, "tresor".

41. allí hi ha les donzelles¹⁹ habillades amb un vel brodat, i no pas guarnides amb pedres precioses,²⁰ anells i collars.
42. Una brillantor i esplendor com d'ambre²¹ les cobreixen, embolcallada l'aparença de totes elles de majestat.
43. No tinc prou intel·ligència per aprofundir sobre el que succeirà quan ressuscitin els morts i sobrevisquin.
44. Si hi ha per a les ànimes la recompensa de contemplar la Llum (divina), i aplegades estatjar-se en la llum eterna;
45. després de la purificació, ¿qui les ha induït a pecar?
¿Com és que han estès les mans a l'acció dolenta?
46. Han pecat i han hagut de sortir de l'estatge de les delícies; han prevaricat i han estat expulsades de la cambra de l'amor.
47. Tota acció divina és admirable i sublim.
¿On són aquells que han baixat per escorcollar-la?
48. És cert i és admirable que ànima i cos s'uniran després d'haver-se separat.
49. Hi ha un misteri en aquestes coses. ¿Què hi fa, doncs, que es digui que les raons sobre la resurrecció són ocultes a l'home?
50. Conegudes per la Tradició, són paraules veritables expressades pels savis; i que en són d'agradables!
51. El nostre Déu es únic, amb unitat misteriosa, i ben pocs mortals s'han mantigut en aquesta veritat.

11. *zadu*, cf. *Je* 3, 29.

12. És probable que Meshul·lam tingui aquí present, entre els lluitadors sobre la resurrecció de la seva època, a Meir Abulafia, que esmenta en el poema 11, que tracta també de la resurrecció.

13. Els vertaders savis, en contraposició als filòsofs i racionalistes, cf. nota 2.

14. És a dir, que desapareguin totalment les ànimes dels dolents o el cos dels justos.

15. *hsd* en el sentit de "censurar"; cf. *Pr* 25,10.

16. "mostrar-se piadós, fer el piadós", segons *2Sam* 22, 26.

17. En aquest verset hi ha una clara al·lusió a dos conceptes cabalístics: la interpretació mística de la Torà, anomenada *sod* "secret", (cf. *Kabbala*, EncJud, Jerusalem 1971, vol. VII, cols. 622-623), i el terme *tabnit*, que es refereix a la forma divina segons el *Shi'ur Qomah*, (cf. *Kabbala*, EncJud, 1971, vol. VII, cols. 501s). Per altra banda, coneixem molt bé l'afecció cabalística de Meshul·lam, deixeble dels dos grans cabalistes gironins, Ezra i Azriel (cf. J. Ribera, *La polèmica contra Maimònides*, pàg. 181).

18. El text de Brody llegeix en aquest ordre: '*ahabim* "amors", '*ohabim* "amants", que nosaltres invertim per fer-ho molt més entenedor.

19. "Les donzelles" serien les ànimes; cf. BRODY, *op. cit.* pàg. 18, nota 24.

20. Literalment, "marbre, alabastre", segons el sentit que li dóna *Est* 3,10.

21. cf. *Ez* 1,4.

* Aquest llarg treball de Pere Vidal (Sant Pau de Fenollet 1848 - Perpinyà 1929), fou publicat en francès, ara fa cent anys, dins la "Revue des Etudes Juives" de París, repartit en tres tandes que ocupen les pàg. 19-55 del volum 15 (1887), i les pàg. 1-23 i 170-203 del volum 16 (1888). És una esplèndida monografia històrica sobre els jueus dels dos comtats catalans, especialment de la vila de Perpinyà, que ho ha estat superada ni ha envellit gens per tal com està basada en un excel·lent coneixement de la documentació conservada i en la fina anàlisi interpretativa de què estava dotat el seu autor. Amb el desig de retre homenatge a l'historiador rossellonès, i alhora divulgar i fer realment assequible un tresor de dades tan bellament exposat, la Junta de Govern de la nostra Associació n'ha encarregat la present traducció catalana a Eduard Feliu, qui ha tingut l'encert, a més, de corregir-ne les errades tipogràfiques i complementar-ho amb algunes explicacions (com a notes del traductor, amb numeració entre claudàtors).